

بررسی شکل زیستی و رویش گیاهان رطوبت‌دوست، پایابی و آبی‌زیستی، در شرق و غرب استان مازندران

سمانه توکلی^{۱*}، حمید اجتهادی^۱، طیبه امینی^۲، حبیب زارع^۲ و شانا وثوق رضوی^۱

^۱ مشهد، دانشگاه فردوسی مشهد، دانشکده علوم پایه، گروه زیست‌شناسی

^۲ نوشهر، مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی مازندران، هرباریوم باغ گیاهشناسی شمال

تاریخ پذیرش: ۹۰/۹/۱

تاریخ دریافت: ۸۹/۱/۲۳

چکیده

گیاهان آبی‌زی به طور مستقیم و غیر مستقیم اثرات مثبت و منفی زیادی برای انسان و سایر موجودات زنده داشته. آنها نه تنها، فرایندهای اکولوژیکی محیط آبی را تحت تأثیر قرار می‌دهند، بلکه آشیان اکولوژیکی را برای سایر گروه‌های تاکسونومیک می‌مانند باکتریها، اپیفیتها و غیره فراهم می‌سازند. هدف تحقیق حاضر شناسایی، بررسی طیف زیستی و ارائه یک دسته‌بندی کلی برای این گروه از گیاهان می‌باشد. بنابراین، جمع‌آوری گیاهان در ایستگاههای نمونه برداری مختلف مانند مزارع برنج، آب‌بندها و ... در فصول مختلف صورت گرفت و بعد از شناسایی دقیق، گیاهان جمع‌آوری شده بر اساس رویشگاه و نیاز آبی، به سه گروه گیاهان رطوبت‌دوست، پایابی و آبی‌زیستی تقسیم‌بندی شدند. از مجموع ۱۳۵ گونه جمع‌آوری شده، ۸۳ گونه رطوبت‌دوست، ۲۳ گونه پایابی و ۲۹ گونه آبی‌زیستی بودند. در گروه گیاهان رطوبت‌دوست و پایابی، تروفیت ۳۳/۹۶ درصد، هلو فیت ۲۱/۶۹ درصد، همی کریپتوفیت ۲۰/۷۵ درصد، ژئوفیت ۱۶/۰۳ درصد، فانروفیت ۷/۵۴ درصد از شکل‌های زیستی را به خود اختصاص داده‌اند. لمنید ۱۷/۲۴ درصد، ماگنوپوتامید ۱۳/۸ درصد، ماگنونیمفانید، نیمفانید، میریوفیلید، الودنید، باتراکید و پروپوتامید هر کدام به تنهایی ۶/۹ درصد، پیلید، سراتوفیلید، کارید، هیدروکارید، پروونیمفانید، ریکسیلید، سالونید و ماگنوزوسترید هر کدام به تنهایی ۳/۴۵ درصد از شکل رویشی در گروه گیاهان آبی‌زیستی را به خود اختصاص داده‌اند.

واژه‌های کلیدی: گیاهان آبی‌زیستی، شکل رویشی، شکل زیستی

* نویسنده مسئول، تلفن: ۰۹۱۳۳۵۲۹۳۷۳، پست الکترونیکی: samaneh_tavakoli55@yahoo.com

مقدمه

اما در اینجا یک سوال مهم مطرح می‌گردد که آیا تشخیص یک گیاه به عنوان گیاه آبی‌زی، تنها به وسیله حضورش در داخل و یا نزدیک آب می‌باشد؟ den Hartog & Segal این گونه بدین سوال پاسخ می‌دهند که گیاهان آبی‌زی گیاهانی هستند که قادرند علاوه بر چرخه رویشی، چرخه زایشی خود را نیز با قسمتهای رویشی که به صورت غوطه‌ور و یا شناور در آب هستند، کامل کنند. یا اینکه این گیاهان به طور نرمال به صورت غوطه‌ورند اما هنگامی که بخشهای رویشی آنها در نتیجه برآمدن از آب (به علت کاهش آب)

در یک تعریف ساده می‌توان گفت که گیاهان آبی‌زی، گیاهانی هستند که در داخل آب، روی آب و یا نزدیک آن زندگی می‌کنند و در رویشگاههای دیگر غالب نیستند (۲۴). یا آنکه می‌توان گفت، گیاهان آبی‌زی گیاهان ماکروسکوپی موجود در محیطهایی مثل تالابها، دریاچه‌ها و دیگر مناطق مرطوب هستند که در آبهای راکد دارای تراکم بیشتری بوده و اصولاً سیستمهای آب شیرین را بیشتر احاطه می‌کنند (۶).

که به کمک آن می‌توان اختلاف زیاد در تنوع فلورستیکی رویشها را با گروه بندی آنها در قالب گروه‌های متمایز کاهش داد (۹). طبقه بندی شکل رویشی بر اساس این فرض است که مورفولوژی گونه‌ها با عوامل آب و هوایی کاملاً مرتبط می‌باشد (۱۶).

در حال از بین رفتن هستند به صورت جنسی تولید مثل می‌کنند (۲۳). از دیگر موارد بررسی در پوشش گیاهی هر منطقه، مطالعه طیف زیستی گونه‌های گیاهی است. ماهیت کلی هر ریختار گیاهی بر اساس ویژگیهای ساختار رویشی آن تعیین می‌شود. شکل زیستی گیاهان یکی از مهم‌ترین ویژگیهای ساختاری ریختارهای گیاهی محسوب می‌شود

جدول ۱- ایستگاههای نمونه برداری و موقعیت جغرافیایی هر کدام

مشخصات جغرافیایی بر اساس UTM	نوع ایستگاه	شهر
۳۹ ۷۰۷۶۹۶ E ۴۰۷۹۵۵۳ N	آب بند	بهبشهر
۳۹ ۷۰۲۳۵۱ E ۳۰۷۸۹۵۸ N	کانال آب	نکاء
۳۹ ۶۶۴۱۷۰ E ۴۰۶۴۰۹۶ N	کانال آب	ساری
۳۹ ۶۷۹۵۴۲ E ۴۰۶۴۶۹۹ N	آب بند	ساری (انار مرز)
۳۹ ۶۴۱۵۶۸ E ۴۰۶۰۷۹۱ N	آب بند	حدفاصل فریدونکنار و بابلسر
۳۹ ۵۹۵۹۰۸ E ۴۰۴۹۷۱۴ N	زمین‌های برنج	حدفاصل نور و محمودآباد
۳۹ ۵۹۶۲۲۱ E ۴۰۴۶۷۶۹ N	مناطق بسیار مرطوب در پارک جنگلی نور	نور
۳۹ ۵۵۷۲۰۳ E ۴۰۵۰۹۹۶ N	کانال آب	حدفاصل نور و نوشهر
۳۹ ۵۷۲۴۹۴ E ۴۰۴۵۷۳۳ N	آب بند	نوشهر
۳۹ ۵۲۸۰۴۴ E ۴۰۵۹۶۶۷ N	آب بند	نمک‌آبرود
۳۹ ۵۲۸۱۱۸ E ۴۰۵۹۷۶۹ N	زمین‌های برنج	نمک‌آبرود
۳۹ ۴۷۸۰۰۵ E ۴۰۸۱۴۶۰ N	کانال آب	بین شیرود و رامسر
۳۹ ۴۶۶۳۹۴ E ۴۰۶۹۱۹۰ N	زمین‌های برنج	رامسر (دریاپیشه)
۳۹ ۴۷۴۴۲۸ E ۴۰۸۲۴۷۸ N	کانال آب	رامسر (سادات محله)

بین دریای خزر و رشته کوه البرز قرار دارد و با ۲۳۷۵۶/۴ کیلومتر مربع وسعت، ۱/۴۶ درصد مساحت کشور را در بر می‌گیرد. این استان بین ۳۶ درجه و ۳۵ دقیقه تا ۳۶ درجه ۴۷ دقیقه عرض شمالی و ۵۰ درجه و ۱۰ دقیقه تا ۵۴ درجه و ۳۴ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ قرار گرفته است. بر اساس طبقه بندی دومارتن نواحی غربی مازندران بسیار مرطوب، نواحی مرکزی مازندران مرطوب و نواحی شرقی مازندران مدیترانه ای و نواحی کوهستانی مازندران نیمه مرطوب می‌باشد (۴).

روش کار: ابتدا بر اساس نقشه‌های مختلف و همچنین بازدیدهای متوالی از شرق و غرب و همچنین مرکز استان مازندران ایستگاههای مختلف انتخاب شدند (اسامی ایستگاهها در جدول ۱ آمده است). بعد از انتخاب ایستگاهها، نمونه‌های گیاهی در فصول مختلف (اواخر زمستان، اوایل و اواخر بهار و تابستان) جمع‌آوری شدند. در جمع‌آوری گیاهان حاشیه‌ای و سطحی نیاز به ابزار خاصی نبود اما برای جمع‌آوری آن دسته از گیاهانی که در عمق قابل ملاحظه‌ای از آب قرار داشتند از چنگکهای ویژه‌ای استفاده شد. هنگام نمونه‌برداری موقعیت قرار گیری گیاه نسبت به آب و همچنین میزان نیاز گیاه به آب در مراحل مختلف رویش نیز بررسی شد (چون نمونه برداری در فصول متوالی صورت گرفت، مشاهده شد که برخی از گیاهان در اوایل زندگی خود که در فاز رویشی قرار دارند کاملاً در آب غوطه‌ورند و نیاز آبی بالایی دارند در حالی که وقتی وارد فاز زایشی می‌شوند از آب بیرون می‌آیند. که توجه به این حالت مهم ترین مورد در تقسیم بندی گیاهان آبی می‌باشد). نمونه‌های گیاهی جمع‌آوری شده کاملاً خشک شدند. برای خشک کردن آن دسته از نمونه‌ها که دارای آب زیادی نبودند (گیاهان رطوبت دوست و پایابی) از صفحات روزنامه و برای گروه گیاهان آبی حقیقی از کاغذهای خشک‌کن استفاده شد. برخی از نمونه‌ها نیز که امکان تخریب آنها در هنگام پرس کردن وجود داشت در شیشه‌های حاوی آب نگهداری شده و به

از مطالعات داخلی و خارجی انجام شده در زمینه گیاهان آبی می‌توان به موارد زیر اشاره نمود: الف: جامعه شناسی گیاهی و تهیه نقشه رویشی جنوب غربی تالاب انزلی توسط افتخاری و دیانت‌نژاد، که در این تحقیق ۷۲ گونه متعلق به ۴۲ تیره جمع‌آوری شد که از این تعداد، ۳۲ گونه به رده تک‌لپه‌ایها، ۳۶ گونه به رده دولپه‌ایها و ۴ گونه به نهانزادان آوندی متعلق بودند (۳). ب: مطالعه فلور آبی و حاشیه‌ای دریاچه بزرگان توسط غلامی، که در حدود ۱۱۲ گونه گیاهی معرفی شد و بر اساس نتایج حاصل از طیف زیستی عناصر گیاهی منطقه، تروفیت‌ها با ۵۸ درصد و همی‌کریپتوفیت‌ها با ۲۷ درصد بیشترین غلبه را داشتند (۱۱). پ: در مطالعه فلور زیستی تالاب بین المللی امیرکلاهی توسط قهرمان و نقی نژاد، ۱۰۵ گونه گزارش شد. بیشترین اشکال زیستی مشاهده شده در منطقه تروفیت‌ها و همی‌کریپتوفیت‌ها بودند (۱۳). ت: در بررسی فلور آبخیز سد کبار قم توسط توکلی و مظفریان ۴۸۴ گونه شناسایی شد که همی‌کریپتوفیتها شکل زیستی غالب را تشکیل می‌دادند (۴). ث: مطالعه گیاهان آبی تالاب Cufada در غرب آفریقا توسط Catarino با جمع‌آوری ۴۶ گیاه آوندی که از مجموع گیاهان جمع‌آوری شده، ۳۲ گونه پایابی و بقیه آبی حقیقی بودند (۲۰). ج: بررسی گیاهان باتلاقی و آبی در Koch Bihar هند توسط Bandyopadhyay با ارائه ۱۷۲ گونه از ۹۱ جنس و ۴۲ خانواده که از این تعداد ۲۵ خانواده متعلق به تک‌لپه‌ایها، ۱۲ خانواده از دو لپه‌ایها و ۴ خانواده از پتریدوفیت‌ها بودند (۱۹). چ: در تحقیقی که به وسیله Leon در پرو بر روی گیاهان آبی جلگه‌های ساحلی صورت گرفت، ۷۰ گونه از گیاهان آبی به این منطقه تعلق دارند (۲۸). هدف در این تحقیق جمع‌آوری گیاهان آبی، طبقه بندی و بررسی شکل زیستی و رویشی آنها می‌باشد.

مواد و روشها

منطقه مورد مطالعه: مازندران سرزمینی است که در فاصله

جنسی هستند (۲۴). در نتیجه بر اساس روش فوق‌الذکر گیاهان آب‌دوست جمع‌آوری شده به دو گروه آبی‌زی حقیقی و گیاهان پایایی تقسیم شدند. به طور کلی از بیرون به سمت داخل یک روشگاه آبی، ابتدا گیاهان رطوبت‌دوست (Hygrophytes) قرار می‌گیرند. سپس گیاهان پایایی قرار گرفته که فقط قسمت‌های قاعده‌ای آنها در آب است، موقعیت بعدی متعلق به گیاهان آبی‌زی حقیقی (Euhydrophytes) می‌باشد که در مقایسه با دو گروه قبلی نیاز آبی بسیار بالاتری دارند. در بررسی طیف زیستی گیاهان جمع‌آوری شده، از دو سیستم استفاده شده است. برای گیاهان رطوبت‌دوست و پایایی از سیستم شکل زیستی رانکایر ارائه شده در ۱۹۳۴ استفاده شد. اما این سیستم برای گیاهان آبی‌زی حقیقی دارای نواقصی بود. ایراد سیستم رانکایر این بود که او تشخیص نداد که فصل نامناسب برای گیاهان آبی‌زی لزوماً زمستان نیست بلکه تابستان هم می‌تواند به همان اندازه نامناسب باشد. سازگاری برای زنده ماندن در یک فصل خشک نسبت به سازگاری برای زنده ماندن در یک فصل سرد حتی در گونه‌های مشابه متفاوت است. مثلاً *Potamogeton natans* در زمستان یک هیدروفیت است اما همین گیاه در تابستان به عنوان یک همی‌کریپتوفیت عمل می‌کند. در نتیجه وقتی هیدروفیت با دیگر گروهها در این سیستم مقایسه می‌گردد به نظر می‌رسد که همه هیدروفیت‌ها با یکی از این گروهها تطبیق یابند به طوری که یک فرد می‌تواند هیدروژئوفیت‌ها، هیدروتروفیت‌ها، هیدروهمی‌کریپتوفیت‌ها و هیدروکامفبت‌ها را تشخیص بدهد (۲۴). در نتیجه برای گیاهان آبی‌زی حقیقی از سیستم شکل رویشی *den Hartog & Veld* ارائه شده در ۱۹۸۸ استفاده شد (۲۴).

نتایج و بحث

در بررسی فلورستیکی گیاهان جمع‌آوری از مجموع ۱۳۵ گونه جمع‌آوری شده، ۸۳ گونه رطوبت‌دوست، ۲۳ گونه پایایی و ۲۹ گونه آبی‌زی حقیقی بودند (جدول ۲ و ۳).

آکواریوم در آزمایشگاه اکولوژی دانشگاه منتقل شدند، تا امکان شناسایی دقیق آنها فراهم شود. شناسایی گیاهان با استفاده از منابع گیاه‌شناسی موجود و فلورهای مختلف نظیر فلور ایرانیکا (۳۱)، فلور عراق (۲۷)، فلور شوروی (۳۰)، فلور ایران (۲)، فلور رنگی ایران (۱۲)، رستنیهای ایران (۱۵)، فلور ترکیه (۲۱)، فلور مصور پارک ملی گلستان (۱)، فلور فلسطین (۲۶) و فرهنگ نامهای گیاهی ایران (۱۷)، در هرباریوم باغ گیاهشناسی نوشهر و پژوهشکده علوم گیاهی دانشگاه فردوسی مشهد صورت گرفت. همچنین برای شناسایی برخی گونه‌ها مانند *Riccia* از کتاب راهنما برای گیاهان آبی (۲۵) استفاده شد. بعد از آنکه نمونه‌ها به طور کامل شناسایی شدند، گیاهان با در نظر گرفتن نیازشان به آب و نوع زیستگاه (با توجه به مشاهدات عینی در هنگام نمونه‌برداری)، به دو گروه رطوبت‌دوست و آب‌دوست تقسیم شدند. گیاهان رطوبت‌دوست نسبت به گیاهان آب‌دوست نیاز آبی بسیار کمتری دارند. برای تقسیم بندی گیاهان آب‌دوست، از روش *den Hartog & Segal* استفاده شد. *den Hartog & Segal* فقط گیاهان شناور و غوطه‌ور در آب که تمام مراحل زندگی خود را در آب می‌گذرانند، به عنوان گیاهان آبی‌زی حقیقی معرفی می‌کنند (۲۲) و گروهی از گیاهان که در تصور عام اغلب به عنوان گیاهان آبی‌زی در نظر گرفته می‌شوند را در گروه گیاهان آبی‌زی حقیقی قرار نمی‌دهند. از این گروه می‌توان به گیاهان آبی‌زی دروغین و گیاهان پایایی (که فقط قسمت‌های قاعده‌ای آنها در آب قرار دارد) اشاره نمود. گیاهان آبی‌زی دروغین به طور کامل غوطه‌ور هستند و سالها از طریق تولید مثل رویشی این وضعیت را حفظ می‌کنند اما این گیاهان قادر نیستند تحت چنین شرایطی تولید مثل زایشی خود را انجام دهند. به عنوان مثال در آبهای جاری گونه‌هایی نظیر *Myosotis Oenanthe fluviatilis*، *Sagittaria sagittifolia, palustris* (با برگهای خطی)، وجود دارند که فقط هنگامی که در نتیجه خشکی این گیاهان به صورت برآمده از آب در آمدند قادر به تولید مثل

جدول ۲- فهرست فلورزیستیک و شکل زیستی گونه‌های رطوبت دوست و پایابی منطقه مورد مطالعه به ترتیب حروف الفبای نام گونه‌ها. اختصارات: He- همی کریپتوفیت، G- ژئوفیت، Ph- فانروفیت، Th- تروفیت، Hel- هلوپیت، ۱- آب بند، ۲- کانال آب، ۳- حاشیه آب بند و کانال آب، ۴- مناطق مرطوب اطراف آب بند و کانال آب، ۵- زمین برنج مرطوب، ۶- زمین برنج غرقاب

نام علمی	شکل زیستی و کد زیستگاه	نام علمی	شکل زیستی و کد زیستگاه
<i>Aeluropus littoralis</i> (Gouan) Parl.	G ۴،۵	<i>Catabrosa aquatica</i> (L.) Beauv.	Hel ۳
<i>Agrostis tenuis</i> Sibth	G ۴	<i>Catapodium rigidum</i> (L.) C. E.	Th ۲
<i>Alisma lanceolatum</i> With.	Hel ۳	<i>Centella asiatica</i> (L.) Urban.	Th ۴
<i>Alisma plantago-aquatica</i> L.	Hel ۳،۶	<i>Cerastium glutinosum</i> Fries.	Th ۴،۵
<i>Alnus glutinosa</i> (L.) Gaertn. Subsp. <i>barbata</i> Yaltirik.	Ph ۴	<i>Coix lacrima-jobi</i> L.	Th ۳
<i>Alnus subcordata</i> C. M. Mey.	Ph ۴	<i>Cynodon dactylon</i> (L.) Pers.	G ۴،۵
<i>Alopecurus myosuroides</i> Hudson.	Th ۵	<i>Cyperus esculentus</i> L.	G ۳
<i>Apium nodiflorum</i> (L.) Lag.	Hel ۳،۶	<i>Cyperus fuscus</i> L.	Th ۳
<i>Arenaria serpyllifolia</i> L.	Th ۲،۳	<i>Cyperus longus</i> L.	Hel ۶
<i>Arundo donax</i> L.	Hel ۳	<i>Cyperus rotundus</i> L.	Hel ۳
<i>Bidens tripartita</i> L.	Th ۴	<i>Eclipta prostrata</i> (L.) L.	Th ۱
<i>Bromus brachystachys</i> Hornung.	Th ۴،۵	<i>Eleocharis palustris</i> (L.) Roem & Schult.	G ۴
<i>Bupleurum marschallianum</i> C. A. Mey.	Th ۴	<i>Eleocharis uniglumis</i> (Link.) Schult.	G ۴
<i>Butomus umbellatus</i> L.	Hel ۳	<i>Epilobium hirsutum</i> L.	G ۴،۵
<i>Calamagrostis epigejos</i> (L.) Roth.	G ۴	<i>Equisetum palustre</i> L.	G ۴
<i>Cardamin hirsuta</i> L.	Th ۵	<i>Equisetum ramosissimum</i> Desf.	G ۴،۵
<i>Carex diluta</i> M.B.	G ۴	<i>Fimbristylis bisumbellata</i> (Forsk.)	Th ۴
<i>Carex otrubae</i> Podp.	G ۴	<i>Galium humifusum</i> Bieb.	He ۴،۵
<i>Carex pendula</i> Huds.	He ۴	<i>Hordeum leporinum</i> Link.	Th ۴
<i>Carex pseudocyperus</i> L.	He ۵	<i>Hordeum murinum</i> L.	Th ۴
<i>Carex remota</i> L.	He ۴	<i>Hypericum perforatum</i> L.	He ۴
<i>Carex riparia</i> Curtis.	He ۵	<i>Iris pseudoacorus</i> L.	G ۴
<i>Carex songorica</i> Kar. & Kir.	He ۴	<i>Juncus acutus</i> L.	Hel ۳
<i>Juncus articulatus</i> L.	G ۴	<i>Potentilla reptans</i> L.	He ۵

<i>Juncus bufonius</i> L.	Th ۴	<i>Prunella vulgaris</i> L.	He ۵
<i>Juncus effusus</i> L.	He ۴	<i>Pulicaria dysenterica</i> (L.) Bernh.	G ۳،۵
<i>Juncus heldreichianus</i> Marsson ex Parl. subsp. <i>orientalis</i> Snoger.	Hel ۳	<i>Pycreus flavescens</i> (L.) Reichenb.	Th ۴
<i>Juncus hybridus</i> Brot.	Th ۴	<i>Ranunculus constantinopolitanus</i> (DC.) dUrv.	He ۴،۵
<i>Juncus inflexus</i> L.	G ۴	<i>Ranunculus dolosus</i> Fisch. & C. A. Mey.	Th ۴،۵
<i>Juncus maritimus</i> Lam.	G ۴	<i>Ranunculus muricatus</i> L.	Th ۵
<i>Juncus minutulus</i> Albert & Jahandiez.	Th ۴	<i>Ranunculus ophioglossifolius</i> Vill.	Th ۵
<i>Juncus rigidus</i> Desf.	Hel ۳	<i>Ranunculus repens</i> L.	He ۵
<i>Lolium rigidum</i> Gaudin.	Th ۵	<i>Ranunculus scleratus</i> L.	Th ۵
<i>Ludwigia palustris</i> (L.) Elliott.	Hel ۳،۶	<i>Rumex crispus</i> L.	He ۵
<i>Lycopus europaeus</i> L.	He ۵	<i>Rumex pulcher</i> L.	He ۴،۵
<i>Lythrum salicaria</i> L.	He ۴،۵	<i>Salicornia europaea</i> L.	Th ۴
<i>Mentha aquatica</i> L.	He ۴	<i>Salix alba</i> L.	Ph ۴
<i>Myosotis palustris</i> (L.) Nath.	Hel ۳،۶	<i>Salix aegyptiaca</i> L.	Ph ۴
<i>Nasturtium officinale</i> (L.) R. Br.	Hel ۳،۶	<i>Salix excelsa</i> S. G. Gmelin.	Ph ۴
<i>Nasturtium microphyllum</i> Boenn. ex Reichenb.	Hel ۳	<i>Samolus valerandi</i> L.	He ۴
<i>Paspalum dilatatum</i> Poir.	He ۴،۵	<i>Schoenoplectus littoralis</i> Schrad.	Hel ۳،۶
<i>Periploca graeca</i> L.	Ph ۴	<i>Schoenoplectus mucronatus</i> (L.) Palla.	Th ۳
<i>Phalaris minor</i> Retz.	Th ۴	<i>Schoenoplectus lacustris</i> (L.) Palla.	Hel ۳،۶
<i>Phragmites australis</i> (Cav.) Trin. ex Steud.	Hel ۳	<i>Solanum dulcamera</i> L.	Ph ۴
<i>Phyla nodiflora</i> (L.) Greene.	He ۴	<i>Spergularia marina</i> (L.) Griseb.	Th ۴
<i>Plantago lanceolata</i> L.	He ۴	<i>Sparganium erectum</i> L.	Hel ۳،۶
<i>Poa annua</i> L.	Th ۵	<i>Stellaria media</i> (L.) Cyr.	Th ۵
<i>Polygonum hydropiper</i> L.	Th ۵	<i>Trifolium angustifolium</i> L.	Th ۵
<i>Polygonum lapathifolium</i> L.	Th ۵	<i>Trifolium repens</i> L.	He ۵
<i>Polygonum persicaria</i> L.	Th ۵	<i>Typha latifolia</i> L.	Hel ۳،۶
<i>Polypogon fugax</i> Nees ex Steud.	Th ۴	<i>Typha laxmanni</i> Lepech.	Hel ۳،۶
<i>Polypogon monspeliensis</i> (L.) Desf.	Th ۴	<i>Typha minima</i> Funck.	Hel ۳،۶
<i>Populus caspica</i> Bornm.	Ph ۴	<i>Veronica anagallis-aquatica</i> L. subsp. <i>oxycarpa</i> .	Hel ۳،۶

جدول ۳- فهرست فلورزیستیک و شکل رویشی گیاهان آبی حقیقی منطقه مورد مطالعه.

اختصارات: Pep - پپلید، Cer - سراتوفیلید، Cha - کارید، Myr - میریوفیلید، Elo - الودنید، Lem - لمنید، Mgz - ماگنوزوسترید، Prp - پرووپوتامید، Ric - ریکسیلید، Mgn - ماگنونیمفانید، Sal - سالونید، Prn - پروونیمفانید، Bat - باتریکید، Mgp - ماگنوپوتامید، Hyd - هیدروکارید، Nym - نیمفانید.

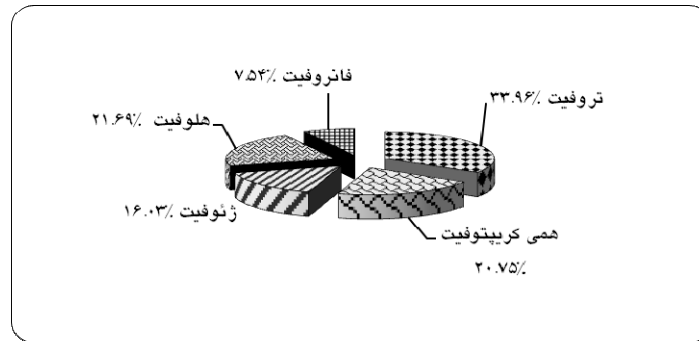
نام علمی	شکل رویشی و کد زیستگاه	نام علمی	شکل رویشی و کد زیستگاه
<i>Azolla filiculoides</i> Lam.	Lem ۱	<i>Nymphaea alba</i> L.	Mgn ۱
<i>Batrachium rionii</i> (Lagger.) Nym.	Bat ۶	<i>Potamogeton crispus</i> L.	Mgp ۲
<i>Batrachium trichophyllum</i> (Chaix.) Bosch.	Bat ۶	<i>Potamogeton lucens</i> L.	Mgp ۱
<i>Callitriche palustris</i> L.	Pep ۶	<i>Potamogeton nodosus</i> Poir.	Prn ۱
<i>Ceratophyllum demersum</i> L.	Cer ۲	<i>Potamogeton pectinatus</i> L.	Prp ۱
<i>Chara vulgaris</i> L.	Cha ۱	<i>Potamogeton perfoliatus</i> L.	Mgp ۱
<i>Elodea canadensis</i> Michx.	Elo ۲	<i>Potamogeton pusillus</i> L.	Mgp ۱
<i>Hydrilla verticillata</i> L. C. Rech.	Elo ۲	<i>Riccia fluitans</i> L.	Ric ۱
<i>Hydrocharis morsus-ranae</i> L.	Hyd ۶	<i>Ricciocarpus natans</i> (L.) Cord.	Lem ۱
<i>Hydrocotyle vulgaris</i> L.	Nym ۶	<i>Salvinia natans</i> (L.) Allioni.	Sal ۱
<i>Hydrocotyle ranunculoides</i> L. f.	Nym ۶	<i>Spirodela polyrrhiza</i> (L.) Schleiden.	Lem ۱
<i>Lemna gibba</i> L.	Lem ۱،۶	<i>Zannichellia palustris</i> L.	Prp ۱
<i>Lemna minor</i> L.	Lem ۱	<i>Zostera noltii</i> Hornem.	Mgz ۲
<i>Myriophyllum spicatum</i> L.	Myr ۱،۲		
<i>Myriophyllum verticillatum</i> L.	Myr ۱،۲		
<i>Nelumbium caspicum</i> Eichw.	Mgn ۱،۲		

برای رشد به گیاهان داده نمی‌شود، رشد می‌کنند. در زمانی که نمونه‌برداری صورت گرفت اکثریت شالیزارهایی که گیاهان آنها جمع‌آوری شد یا در فاصله بین دو کشت قرار داشتند و یا اینکه شخم خورده و وجین شده بودند. در نتیجه گیاهان یکساله فرصت طلبی که می‌توانستند از این موقعیت استفاده کنند، وجود داشتند. گیاهان تروفیت جمع-آوری شده عموماً گیاهان رطوبت دوستی بودند که کف

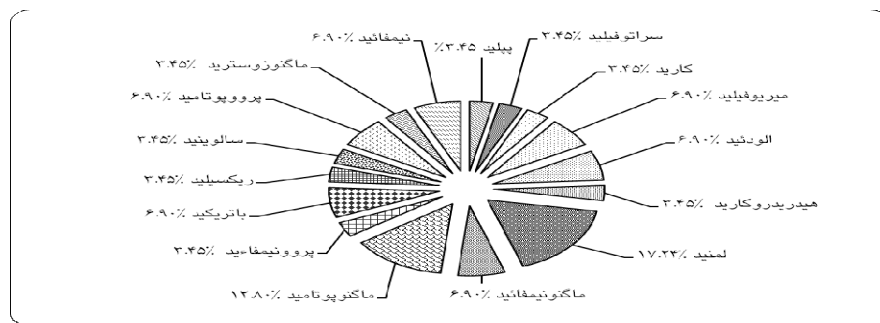
شکل‌های زیستی برای گیاهان رطوبت دوست و پایابی به شرح زیر است: تروفیت ۳۳/۹۶ درصد، هلوفیت ۲۱/۶۹ درصد، همی‌کریپتوفیت ۲۰/۷۵ درصد، ژئوفیت ۱۶/۰۳ درصد، فانروفیت ۷/۵۴ درصد از شکل‌های زیستی را به خود اختصاص داده‌اند (شکل ۱). در این بررسی غالبیت با تروفیت‌ها بود. شکل زیستی تروفیت بیشتر در مکانهایی که از لحاظ اکولوژیکی نامناسب هستند و در آنها فرصت کافی

کرد. وجود درصد بالایی از تروفیتها با نتایج غلامی (۱۱)، قهرمان و نقی نژاد (۱۳)، قهرمان و عطار (۱۰)، دولتخواهی و همکاران (۷) مطابقت می‌کند.

شالیزارها و مناطق مرطوب اطراف کانالهای آب و آب‌بندها را احاطه کرده بودند، که از آنها می‌توان به گونه‌هایی نظیر *Prunella vulgaris* و *Alopecurus myosuroides* اشاره

شکل ۱- درصد فراوانی اشکال زیستی گیاهان رطوبت‌پسند و پایایی

شکل ۲- درصد فراوانی اشکال رویشی گیاهان آبی حقیقی

اساس مشاهدات عینی و همچنین آنالیزهای انجام گرفته (۱۸)، دو گونه *Juncus rigidus* و *Juncus heldreichianus* به گروه هلوفیت‌ها و *Ludwigia palustris* و *Myosotis* به گروه ژئوفیت‌ها و *palustris* به گروه گیاهان آبی دروغین که یک شکل رویشی حدواسط در بین گیاهان آبی و خشکی‌زی است، منتقل می‌شوند. شکلهای رویشی برای گیاهان آبی حقیقی به شرح زیر است: لمنید ۱۷/۲۴ درصد، ماگنوپوتامید ۱۳/۸ درصد، ماکتونیمفانید، نیمفانید، میریوفیلید، الودئید، باتراکید، پروپوتامید هر کدام ۶/۹ درصد، پیلید، سراتوفیلید، کارید، هیدروکارید، پروونیمفانید، ریکسیلید،

نکته جالب این است که اگر تالابها، آب‌بندها و آبهای روان را به طور مجزا از شالیزارها در نظر گرفته شود، در این حالت شکل رویشی هلوفیت غالب می‌شود. نتایج Catrino (۲۰) در بررسی گیاهان آبی تالاب Cufada و Konkel (۲۹) در مطالعه بر روی ماکروفیت‌های آبی دریاچه Jersey Valley این موضوع را تأیید می‌کند. با آنکه در اکثر مطالعات دو گونه *Juncus heldreichianus* و *Juncus rigidus* در گروه ژئوفیت‌ها، گونه *Ludwigia palustris* در گروه هلوفیت‌ها و گونه *Myosotis palustris* در گروه همی‌کریبتوفیت‌ها قرار می‌گرفتند. اما بر

از آبهای عمیقی که نسبتاً جریان آرامی داشتند، جمع‌آوری شده‌اند. از لحاظ تعداد، این محیطها نسبت به آبهای راکد در درجه بعدی قرار داشتند. ماگنوزوتریدها در آبهایی با جریان قابل ملاحظه وجود دارند. باتراکیدها، پیلیدها و نیمفائیدها در زمینهای برنجی که حالت غرقاب داشتند، یافت شدند در حالی که این عناصر می‌توانند در آبهای روان نیز حضور داشته باشند. نکته دیگر این است که، لمبیدها با جلوگیری از ورود نور به بخشهای عمیق‌تر آب، دریک منطقه حیات دیگر گیاهان را به مخاطره می‌اندازند، و مانع رشد گیاهانی می‌شوند که در اشکوب زیرین آنها هستند. تنها تعداد کمی از گیاهان می‌توانند در این شرایط دوام بیاورند. در نتیجه می‌توان گفت که این عامل نیز یکی از دلایلی است که شانس حضور لمبیدها نسبت به بقیه گیاهان آبی در یک رویشگاه را بالا می‌برد. به طور کلی در آبهای راکد و یا با جریان کم گونه‌های شناور مانند سرخسهای آبی غالبیت بیشتری دارند. اما در آبهای جاری گونه‌هایی که ریشه ثابت در گل ولای دارند، فراوان‌تر هستند. در نتیجه بررسی اثرات محیطی مثل جریان و یا سکون آب بر روی حضور و حتی نوع گیاه در محیط از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

سالونید و ماگنوزوترید هر کدام ۳/۴۵ درصد از شکل‌های رویشی را دارا هستند (شکل ۲). با آنکه اشکال زیستی ارائه شده توسط رانکایر برای گیاهان آبی حقیقی پاسخگو نمی‌باشد (در قسمت مقدمه کاملاً شرح داده شده است)، اما در اکثر مطالعات داخلی انجام گرفته بر روی محیطهایی مثل تالابها، آب‌بندانها، دریاچه‌ها و... (۵، ۸، ۱۰، ۱۱، ۱۳ و ۱۴)، از سیستم شکل زیستی رانکایر برای این گیاهان استفاده شده و بر اساس این سیستم، چنین گیاهانی در گروه هیدروفیت‌ها قرار می‌گیرند. اما افتخاری و دیانت‌نژاد (۳)، از سیستم شکل رویشی den Hartog & Veld (استفاده شده در تحقیق حاضر) برای این دسته از گیاهان استفاده نموده‌اند.

نکته جالب در بررسی شکل‌های رویشی گیاهان آبی حقیقی این است، که طیف شکل رویشی در این گیاهان ساختار آب را نیز منعکس می‌کند. وجود درصد بالایی از لمبیدها نشان دهنده آن است که اکثر ساختارهای آبی که از آنها نمونه برداری شده است، ساختارهای آبی راکد بوده‌اند جمع‌آوری شده‌اند از لحاظ تعداد، این محیطها نسبت به آبهای راکد در درجه بعدی قرار داشتند. گروه‌هایی مانند ماگنونیمفائید، میریوفیلید، پروپوتامید و سراتوفیلید بیشتر

منابع

- آخانی ح (۱۳۸۳). فلور مصور پارک ملی گلستان. انتشارات دانشگاه تهران. ۴۸۱ ص.
- اسدی م، خاتمساز م، مظفریان و معصومی ع (ویراستاران) (۱۳۸۴-۱۳۶۷). فلور ایران. شماره های ۵۱-۱. انتشارات موسسه تحقیقات جنگلها و مراتع.
- افتخاری ط و دیانت‌نژاد ح (۱۳۷۶). جامعه‌شناسی گیاهی و تهیه نقشه رویشی جنوب غربی تالاب انزلی. مجله زیست‌شناسی ایران، جلد ۵، شماره ۳ و ۴.
- پایگاه اطلاعاتی داده‌های علوم زمین. www.ngdir.ir
- توکلی ز و مظفریان و (۱۳۸۳). بررسی فلور آبخیز سد کبار قم. فصلنامه پژوهش و سازندگی، شماره ۶۶، ص ۵۷-۶۷.
- حسن عباسی ن (۱۳۷۷). گیاهان آبی. موسسه فرهنگی انتشاراتی علوم طبیعی پدیده گرگان. ۲۰۰ ص.
- دولتخواهی م، عصری ی و یوسفی م (۱۳۸۹). بررسی فلورستیک تالاب پریشان و اطراف آن در استان فارس. مجله زیست‌شناسی ایران، جلد ۲۳ شماره ۱. ص ۳۵-۴۶.
- شکری م و صفاییان ن و (۱۳۸۲). تالاب‌ها یا آب‌بندانهای مازندران. محیط‌شناسی، شماره ۳۱، ص ۴۷-۷۰.
- عصری ی (۱۳۸۵). اکولوژی پوششهای گیاهی. انتشارات دانشگاه پیام نور. ۲۱۰ صفحه.
- عطراف و قهرمان ا (۱۳۸۱). تالاب انزلی در اغمای مرگ (بررسی اکولوژیک-فلورستیک). محیط‌شناسی، شماره ۲۸، ص ۳۸-۱.

۱۱. غلامی ع (۱۳۸۲). شناسایی و بررسی اکولوژیکی فلور آبی و حاشیه‌ای دریاچه بزنگان. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم، دانشگاه فردوسی مشهد.
۱۲. قهرمان ا (۱۳۸۴-۱۳۵۷). فلور رنگی ایران. شماره‌های ۱-۲۵. انتشارات موسسه تحقیقات جنگل‌ها و مراتع تهران.
۱۳. قهرمان ا و نقی نژاد ع (۱۳۸۱). مطالعه فلوریستیک تالاب بین‌المللی امیرکلاهی (پناهگاه حیات وحش) و مناطق ساحلی اطراف آن. خلاصه مقالات اولین کنفرانس علوم و تنوع زیستی گیاهی ایران.
۱۴. کریمی ز (۱۳۸۹). بررسی فلور و پوشش گیاهی تالاب بین‌المللی گمیشان. مجله زیست‌شناسی ایران، جلد ۲۳، شماره ۳، ص ۴۴۷-۴۴۶.
۱۵. مبین ص (۱۳۷۵-۱۳۵۴). رستنیهای ایران. ج ۴-۱. انتشارات دانشگاه تهران.
۱۶. مصداقی م (۱۳۸۰). توصیف و تحلیل پوشش گیاهی. انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد. ۲۸۷ ص.
۱۷. مظفریان و (۱۳۷۵). فرهنگ نامهای گیاهی ایران. انتشارات فرهنگ معاصر. ۵۹۳ ص.
۱۸. وثوق رضوی ش (۱۳۸۶). مقایسه و بررسی تنوع گونه‌ای گیاهان آبی‌ماکروفیت در شرق و غرب مازندران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم، دانشگاه فردوسی مشهد.
19. Bandyopadhyay S. and Mukherjee S. K. (2005). Diversity of aquatic and wetlands plants of Koch Bihar district west Bengal. *J. Plant Taxonomy*, 2:223-244.
20. Catarino L., Diniz M. A. and Martins E. S. (2002). Vegetation structure and ecology of the Cufada Lagoon. *J. African Journal of Ecology*, 40:252-259.
21. Davis P. H. (ed). (1965-1988). *Flora of Turkey and the east Aegean islands*, Vols:1-10. Edinburgh University Press.
22. Dawson F. H. (1988). Water flow and the vegetation of running water. In: *Vegetation of inland water*. Symoens J. J. (ed). Kluwer Academic Publisher. Pp 385.
23. den Hartog C. and Segal S. (1964). A new classification of the water plant communities. *J. Acta. Bot. Neel*, 13:367-393.
24. den Hartog C. and Veld V. D. (1988). Structure aspect of aquatic plant communities. In: *Vegetation of inland water*. Symoens J. J. (ed). Kluwer Academic Publisher. Pp 385.
25. Fassett N. C. (2000). *A manual of aquatic plants*. Updesh Purohit Publisher. Pp 381.
26. Feindbrun-Dothan N. and Zohary M. (1960-1986). *Flora Palestina*. Vols: 1-4. The Jerusalem Academic Press, Israel.
27. Guest E. and Townsend C. C. (1985). *Flora of Iraq*. Vols: 1-9. Published by the Ministry of Agriculture of the Republic of Iraq.
28. Kenneth R. and Leon B. (1995). Aquatic plant of Peru: diversity, distribution and conservation. *J. Biodiversity and Conservation*, 5:169-190. 20.
29. Konkel D. (2003). The aquatic plant community in Jersey Valley lake. *J. Water Rsearch*, 34:2029-2034.
30. Komarov V. L. and Shishkin B. K. (1971-1987). *Flora of the U.S.S.R.* Vols: 1-30. The botanical institute of science the U.S.S.R., Leningrad. Translated Israrel program for scientific translation, Jerusalem.
31. Rechinger K. H. (1963-1998). *Flora Iranica*. Vols: 1-173. Akademische Druck-u Verlaganstalt, Graz.

Life and Growth Form Study of Helophytic, Hygrophytic and Euhydrophytic Plants in East and West of Mazandaran

Tavakoli S.¹, Ejtehadi H.¹, Amini T.², Zare H.² and Vosogh Sh.¹

¹ Biology Dept., Faculty of Sciences, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, I.R. of Iran

² Herbarium of Nowshahr Botanical Garden, Research Center of Natural Resources of Mazandaran, Nowshahr, I.R. of Iran

Abstract

Aquatic plants have positive and negative effects on the human and other organisms. They affect ecological progresses of water environment and provide ecological niche for different taxonomical groups like bacteria, epiphytes and others as well. We decided to investigate them in part of north of Iran. In this investigation, at the first specimens were collected from sampling sites, e.g. stagnant water stops and irrigated farms in different seasons. Then they were identified and after that, they were divided to three groups (helophytes, hygrophytes and euhydrophytes), according to their habitat and water requirements. The results revealed the existence of 135 aquatic plant species that 83 species were hygrophytic, 23 species were helophytic and 29 species were euhydrophytic. Life forms of helophytes and hygrophytes include 21.69% helophytes, 33.96% threophytes, 20.75% hemicryptophytes, 16.03% geophytes and 7.54% phanerophytes. Growth forms of euhydrophytic plants include 17.24% Lemnid, 13.8% Magnopotamid, 6.9% Nymphaeid, agnonymphaeid, Myriophyllid, Elodeid, Batrachiid and Parvopotamid as well as 3.45% Peplid, Ceratophyllid, Hydrocharid, Parvonymphaeid, Ricciellid, Salviniid, Charid and Magnozosterid.

Keywords: Euhydrophytic, Life form, Growth Form